

Вчинення нотаріальних дій у лікарській практиці

Т.М. КУРИЛО

/Національна медична академія післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика, кафедра управління охороною здоров'я/

Резюме

Совершение нотариальных действий во врачебной практике

Т.Н. Курило

Изучены основные правовые аспекты относительно совершения нотариальных действий во врачебной практике. Рассмотрены основные требования к составлению и удостоверению завещаний.

Ключевые слова: нотариальные действия, удостоверение завещания, врачебная практика

Summary

Perform Notary Actions in Medical Practice

T.M. Kurylo

The main legal aspects concerning notary actions in medical practice are studied. The main requirements for drafting and certification of wills are considered.

Key words: notary actions, certification of wills, medical practice

Вступ

Викладанню правових дисциплін у вищих медичних навчальних закладах приділяється наразі недостатньо уваги. А між тим, будь-які взаємовідносини лікаря з пацієнтом регулюються правовими нормами. Щоб усунути подібні прогалини в знаннях, пропонуємо розглянути ситуацію, яка може виникнути в практичній діяльності лікаря, і яка потребує певних юридичних знань.

Відповідно до ст. 6 Закону України від 19.11.1992 р. №2801 – XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я» пацієнт, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, має право на допуск до нього нотаріуса [3].

Це ж право гарантується ст. 287 Цивільного кодексу України (ЦК) [2].

В ряді випадків, коли не має можливості чи часу, щоб запросити до лікувального закладу нотаріуса чи посадову особу органу місцевого самоврядування, посвідчення заповіту вправі вчиняти головні лікарі відповідно до ст. 1252 ЦК, пункту 1 частини першої ст. 40 Закону України «Про нотаріат», їхні заступники з медичної частини або чергові лікарі цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальники госпіталів, директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та інвалідів. При цьому такі заповіти (крім секретних) прирівнюються до нотаріально посвідчених.

Секретний заповіт подається нотаріусу особою, що його склала, у заклеєному конверті. На конверті має бути особистий підпис заповідача (п. 162 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій) [5].

До нотаріально посвідчених довіреностей (пункт 1 частини другої ст. 40 Закону України «Про нотаріат») прирівнюються довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їхніми заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями [4].

Докладніше розглянемо посвідчення заповітів, оскільки в разі неправильного їх складання та посвідчення в подальшому вони можуть визнаватися недійсними та виникатиме ряд запитань при прийнятті спадщини та виконанні умов заповіту.

Отже, метою нашої роботи буде дослідження вимог, яких необхідно дотриматися при складанні та посвідченні заповітів.

Матеріали та методи дослідження

Об'єкт дослідження – вчинення нотаріальних дій лікарями.

Методи дослідження: системний підхід, якісний аналіз наявних офіційних та неофіційних джерел, логічний і спеціально-юридичний аналіз правових норм.

Результати та їх обговорення

В процесі роботи було проаналізовано основні нормативно-правові акти, що регулюють вчинення нотаріальних дій в лікарській практиці [1, 2, 3–6, 9], опрацьовані праці С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, О.М. Клименко [7, 8].

Складання та посвідчення заповітів регулюється книгою шостою ЦК України, Законом України «Про нотаріат», Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій [5], Правилами ведення нотаріального діловодства [6].

Будь-яка дієздатна особа має право на випадок своєї смерті розпорядитися усім належним їй майном або його частиною (не виключаючи предметів звичайної домашньої обстановки та вжитку) на свій розсуд шляхом посвідчення заповіту на ім'я однієї або кількох осіб як тих, що входять, так і тих, що не входять до кола спадкоємців за законом, а також державі та юридичним особам. Заповідач може у заповіті позбавити права спадкоємства одного, кількох або всіх спадкоємців за законом (ст. 1235 ЦК). Тому заповіт – це одностороння угода, за якою заповідач передає все своє

майно або його частку та може визначати ті умови, за якими спадкоємці мають право його прийняти [8].

В ст. 1233 Науково-практичного коментаря до ЦК України [1] наводиться наступне роз'яснення терміну «заповіт»:

Заповіт – це односторонній правочин, оскільки складання заповіту залежить від волі лише однієї особи – заповідача. Крім того, заповітом визнається лише особисте розпорядження заповідача. Це означає, що заповіт не може бути складений та підписаний представником заповідача.

Посадові особи, перелічені у ст. 40 Закону України «Про нотаріат», не вправі посвідчувати заповіти та доручення на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка або своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер). Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням цих правил, є недійсними (ст. 9 Закону України «Про нотаріат»).

Посадові особи, зазначені в пункті 1 частини першої ст. 40, зобов'язані негайно передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів за місцем проживання заповідача.

Державний нотаріус державного нотаріального архіву зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, та залишити у себе отриманий ним примірник заповіту з повідомленням про це заповідача та посадової особи, яка посвідчила заповіт. У разі встановлення невідповідності заповіту законності державний нотаріус державного нотаріального архіву повідомляє про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт [4].

Встановлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії здійснюється відповідно до ст. 43 Закону України «Про нотаріат» за паспортом або за іншими документами, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює).

В ст. 44 Закону України «Про нотаріат» зазначається, що під час посвідчення правочинів необхідно визначити обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб, які беруть у них участь.

Визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи здійснюється за паспортом або іншими вищеперерахованими документами, передбаченими ст. 43 цього Закону, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. У разі потреби нотаріусу надається довідка про те, що особа не страждає на психічні розлади, які можуть вплинути на її здатність усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

В Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій [5] деталізуються умови цивільної дієздатності фізичної особи відповідно до цивільного законодавства. Так, цивільною дієздатністю фізичної особи визнається її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та відповідати в разі їх невиконання.

Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, особі, яка займається підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття, у разі припинення дії трудового договору, припинення фізичною особою здійснення підприємницької діяльності набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Якщо є підстави вважати, що хтось з учасників правочину страждає на хронічний стійкий психічний розлад, що істотно впливає на здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо, а відомостей про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною немає, нотаріус відкладає вчинення правочину і звертається до органу опіки та піклування за місцем проживання відповідної фізичної особи для встановлення факту відсутності опіки або піклування над такою особою. У разі відсутності встановлення опіки та піклування над особою, нотаріус повідомляє про своє припущення одну з осіб чи один із органів, зазначених у ст. 237 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК), які можуть звернутись до суду з заявою про визнання цієї особи недієздатною або обмежено дієздатною.

Відповідно до ст. 237 ЦПК, заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подана членами її сім'ї, органом опіки та піклування, наркологічним або психіатричним закладом. Заява про визнання фізичної особи недієздатною може бути подана членами її сім'ї, близькими родичами, незалежно від їх спільного проживання, органом опіки та піклування, психіатричним закладом [9].

Загальні вимоги до форми заповіту визначені в ст. 1247 ЦК:

- 1) заповіт складається в письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складання;
- 2) заповіт має бути особисто підписаний заповідачем; якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до частини четвертої ст. 207 ЦК.
- 3) Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у ст. 1251–1252 ЦК.

Детальніше вимоги щодо складання та посвідчення заповітів зазначено в розділі 17 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [5]. Ці вимоги також стосуються і заповітів, які відповідно до ЦК та Закону України «Про нотаріат» прирівнюються до нотаріально посвідчених. Їх дотримання є суттєвим аспектом при посвідченні заповітів, тому потребує окремого розгляду.

Відповідно до Інструкції заповіт має бути складений у письмовій формі, з зазначенням місця і часу складання заповіту, дати та місця народження заповідача та підписаний особисто заповідачем. Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. На прохання особи нотаріус може записати заповіт із її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним, про що зазначається ним перед його підписом.

Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням заповідача він може бути підписаний іншою фізичною особою за правилами, викладеними в пункті 16 Інструкції [5].

Фізична особа, на користь якої заповідається майно, не вправі підписувати заповіт замість заповідача.

Нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству.

За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність. Проте заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить, зокрема, житловий будинок, квартира або інше рухоме чи нерухоме майно, зобов'язання надати іншій особі право користування цим майном або певною його частиною. Заповідач може обумовити виникнення права на спадщину в особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо). Умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства.

До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (наприклад, розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної суспільно корисної мети тощо) [5].

Є можливість у заповіті визначити ті матеріальні цінності або гроші, які спадкоємцям не переходять, а мають бути використані на поховання, забезпечити довчне утримання окремих осіб тощо. Таке положення в заповіті не дозволить спадкоємцям «зеконіміти» на похованні тощо.

При посвідченні заповіту нотаріус зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст ст. 1241 ЦК, тобто положення про права деяких визначених законом осіб на обов'язкову частку у спадщині. Крім того, необхідно попередити заповідача, що заповіт може бути змінений або скасований заповідачем у будь-який час. Нотаріус має пояснити, що заповіт, складений пізніше, скасовує попередній заповіт повністю, або в частині, в якій він йому суперечить [8].

Автори навчального посібника «Нотаріат в Україні» також зазначають, що можливо і доцільно при посвідченні заповіту залишати також відповідну аудіо- або відеокасету, в якій заповідач може висловити зміст заповіту або висловити власні бажання щодо спадкового майна та певні умови його прийняття спадкоємцями. На такій відеокасеті може даватися за бажанням заповідача більш широке тлумачення заповіту, його пояснення тощо. Однак, для забезпечення гарантій достовірності наданого нотаріусу доказу доречною буде участь нотаріуса у такому аудіо- або відеозаписі, який після цього може посвідчити її юридичну вірогідність та прийняти на зберігання касету. При цьому і відеозапис, і письмова форма заповіту мають бути вчинені в один день. Слід також зазначити, що ці дві форми заповіту не повинні суперечити одна одній, інакше – перевага буде на боці письмової форми заповіту доти, доки технічні засоби не нададуть можливості говорити про однакову вірогідність письмових та звуко-, відеодоказів. Але сьогодні у правознавців більшу довіру викликає письмова форма заповіту [8].

Для вчинення нотаріальних дій не приймаються документи, які не відповідають вимогам законодавства, які мають виправлення, закреслені слова чи інші незастережні правки, документи, тексти, які неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також документи, написані олівцем [4].

Для прикладу наведемо проект заповіту, представлений в науково-практичному посібнику зі спадкового права [7]:

Посвідчення заповітів відбувається згідно зі ст. 56 Закону України «Про нотаріат». Посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, посвідчують заповіти дієздатних громадян, складені відповідно до вимог законодавства України і особисто подані ними посадовій особі, яка вчиняє нотаріальні дії. Посвідчення заповіту через представника не допускається. При посвідченні заповіту від заповіда-

ПРОЕКТ

**заповіту загальної форми (на все майно)
на користь однієї особи з написанням тексту заповіту
нотаріусом зі слів заповідача, коли заповідач
через фізичні вади не може підписати його власноруч**

Заповіт

*м. Київ, третього січня дві тисячі шостого року
Я, Зайцев Анатолій Карпович, народився 02.01.1932 р.
в смт. Велика Лепетиха Херсонської області, ідентифікаційний
номер 221133111 – проживаю в м. Києві, бул. Перова, буд. 32,
кв. 63, на випадок моєї смерті роблю таке розпорядження:*

*Належну мені квартиру під номером 63 (шістдесят три), яка
знаходиться в будинку номер 32 (тридцять два), що розташо-
ваний на бульварі Перова в місті Києві, та все інше належне
мені майно, де б воно не знаходилося та з чого б воно не
складалося, та все те, що ще буде належати мені на час
смерті, а також належні мені майнові права та мої обов'язки
на час смерті, я заповідаю КИСЕЛЬОВИЙ Тетяні Миколаївні, яка
на момент складання заповіту проживає в м. Києві, бул. Перова,
буд. 42, кв. 23 та працює лікарем у дитячій лікарні №2
м. Києва.*

*Зміст статей 1235, 1241, 1307 ЦК України мені нотаріусом
роз'яснено. З приводу спадкоємців, які мають право на
обов'язкову частку згідно зі ст. 1241 ЦК, то вважаю необхідним
підкреслити, що на моєму утриманні не перебував жодний
із спадкоємців, тому вважаю, що ніхто не вправі претендувати
на обов'язкову частку.*

*На підставі ч. 4 ст. 207, статей 1247, 1248 ЦК України цей
заповіт на моє прохання записано з моїх слів за допомогою
загальноприйнятих технічних засобів (комп'ютера) нотаріусом;
мною, Зайцевим Анатолієм Карповичем, прочитано вголос
і у зв'язку з фізичною вадою (відсутністю руки) за моїм дору-
ченням у моїй присутності підписано громадянином Пінькасом
Сергієм Сергійовичем, якого тривалий час знаю і довіряю
йому здійснити підписання заповіту від мого імені. Він погодив-
ся зберігати у таємниці відомості про факт складання мною
заповіту такого змісту.*

*Цей заповіт складено у двох примірниках, один з яких
залишається у справах приватного нотаріуса, а другий вида-
ється заповідачу.*

*Підпис
Посвідчувальний напис нотаріуса*

ча не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

На заповіті нотаріус робить посвідчувальний напис із вказівкою розміру державного мита, він також підписується нотаріусом та скріплюється печаткою [8].

Форми посвідчувальних написів наведені в Правилах ведення нотаріального діловодства [6], розглянемо одну з них:

Щодо подальшої долі посвідченого заповіту, то вона також визначена Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій [5].

Заповіти, у тому числі секретні, посвідчені нотаріусом, і заповіти, передані на зберігання до державного нотаріального архіву, записуються до алфавітної книги обліку заповітів.

Відомості про заповіти підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі в порядку, встановленому Положенням про Спадковий реєстр, затвердженим наказом Мініюсту України.

Посвідчувальний напис на заповіті від імені особи,
яка не може підписатись власноручно
внаслідок фізичної вади, хвороби тощо

Місто (село, селище, район, область (Автономна Республіка
Крим)), Україна _____
(число, місяць, рік словами)

Цей заповіт посвідчено мною, _____, нотаріусом
(прізвище, ініціали)

_____ (найменування державної нотаріальної контори, назва нотаріал. округу)

Заповіт записаний мною, нотаріусом, зі слів _____,
(прізвище, ім'я, по батькові заповідача)

У зв'язку з _____
(причина, з якої заповідач не зміг підписатись власноручно)

_____ за його (її) дорученням,
(прізвище, ім'я, по батькові заповідача)

у його (її) та моїй, нотаріуса, присутності текст заповіту підписано

_____ (прізвище, ім'я, по батькові особи, яка підписала заповіт)

Заповіт повністю прочитаний у голос заповідачем до його під-
писання у присутності запрошених ним (нею) свідків _____

(прізвища, імена, по батькові свідків, місяць їх реєстрації або переважного проживання)

Особи заповідача та свідків встановлені, дієздатність їх пере-
вірено.

Особу _____, яка (який) підписав (ла)
заповіт (прізвище, ім'я, по батькові)

у моїй присутності встановлено справжність його (її) підпису
та дієздатність перевірено.

Зареєстровано в реєстрі за № _____

Стягнуто _____
(державного мита, плати)

Печатка

Нотаріус

Підпис

Слід також пам'ятати, що особи, які вчиняли нотаріальні дії, або яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи повинні відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат» зберігати нотаріальну таємницю.

Нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса зацікавленої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Висновки

1. Пацієнт, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, має право на допуск до нього нотаріуса, або коли не має можливості запросити нотаріуса чи посадову особу органу місцевого самоврядування останньою волю хворого, оформлену у вигляді заповіту можуть засвідчити головні лікарі, їхні заступники з медичної частини або чергові лікарі цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальники госпіталів, директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та інвалідів. Такі заповіти (крім секретних) прирівнюються до нотаріально посвідчених.
2. При складанні заповіту, для того, щоб не було в майбутньому непорозуміння при прийнятті спадщини та виконанні умов заповіту необхідно дотриматися вимог, передбачених цивільним законодавством:
  - письмова форма з зазначенням місця і часу його укладання;
  - заповіт має бути підписаний особисто заповідачем або з додержанням вимог цивільно-правових норм;
  - заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у ст. 1251–1252 ЦК;
  - складені та посвідчені заповіти записуються до алфавітної книги обліку заповітів та підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі.
3. Опрацювання даної теми дозволить лікарям та керівникам закладів охорони здоров'я застосовувати розглянуті норми та приклади на практиці при посвідченні заповітів.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року N 1618-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року №2801-XII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року N 3425-XII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2004 N 20/5 «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Наказ Міністерства юстиції України від 31.12.2008 N 2368/5 «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: Наук. – практ. посібник / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко та ін.; За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавць Фурса С. Я.: КНТ, 2007. – 1216 с. – (Серія «Ваш радник»).
8. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: А.С.К., 2001. – 690 с.
9. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар за заг. ред. Є.О. Харитонової, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої, К.: Правова єдність., 2007. – 1140 с.